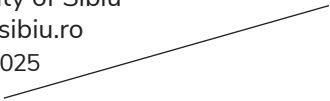

RADU DRĂGULESCU
Lucian Blaga University of Sibiu
radu.dragulescu@ulbsibiu.ro
DOI: 10.2478/clb-2025-0025

**STATUTUL ONTOLOGIC AL LIMBAJULUI ȘI
PARADIGMA BIOLINGVISTICĂ.
ALEXANDRU GAFTON, *BIOLINGVISTICĂ:
CONSTITUIREA ȘI FUNCȚIONAREA
LIMBAJULUI UMAN* [BIOLINGUISTICS:
THE FORMATION AND FUNCTIONING OF
LANGUAGE], EDITURA UNIVERSITĂȚII DIN
BUCUREȘTI, 2024, 860 P.**

Introducere

Cele două volume ale *Biolingvisticii* lui Alexandru Gafton reprezintă o contribuție semnificativă la dezbaterile actuală privind statutul ontologic al limbajului uman și fundamentele sale biologice, domeniu aflat la intersecția dintre lingvistică, biologie, neuroștiințe și științele cognitive. Ca direcție de cercetare, biolingvistica urmărește să înțeleagă limbajul uman ca fenomen natural, determinat de structura biologică a speciei noastre și integrat în evoluția acesteia, autorul precizând de la bun început că „limbajul omenesc este consecința dezvoltării unor potențiale biologice de ordin anatomo-fiziologic, ca răspuns la solicitările mediilor comunitar-sociale” (p. 1), organele audioarticulatorie și produsele activității lor, fiind „rezultantele generate de factorii care acționează la nivelul speciei și apoi al comunității” (p.1).

Cartea propune, așadar, o abordare amplă și bine argumentată a limbajului ca produs al naturii umane, adaptat la/ constrâns de mediu, depășind perspectiva strict culturală sau convenționalistă

asupra acestuia. Avem a face nu doar cu o prezentare teoretică, ci cu o profundă analiză critică și integratoare a diverselor perspective asupra naturii limbajului.

Într-un context academic în care studiile lingvistice au oscilat mult timp între formalism și funcționalism, între structuralism și abordări sociolingvistice, Alexandru Gafton reamintește faptul că limbajul nu poate fi înțeles deplin fără raportare la substratul său biologic și scopul său social, în absența oricăruia dintre cele două el constituind o imposibilitate, respectiv un nonsens (p. 11). Autorul se poziționează în direcția unei concepții naturaliste asupra limbajului, apropiindu-se dinspre aceste coordonate teoretice, de tradiția inițiată de Chomsky, fără a se limita, însă, la aceasta. Într-un context intelectual dominat de fragmentarea disciplinară și de tendința de a trata limbajul fie ca sistem formal autonom, fie ca produs exclusiv cultural, autorul propune o revenire la o perspectivă naturalistă integratoare. Limbajul este analizat ca facultate proprie speciei umane, ancorată în structura biologică a acesteia, dar, sub presiunea mediului concret, manifestată istoric și cultural prin intermediul limbilor particulare.

Așadar, lucrarea lui Gafton supune analizei concretizarea facultății limbajului vocal-articulat, prin limbile naturale, consecință directă a constituirii și exersării unui complex audioarticular și neural, dezvoltat în cadrul unei comunități, iar autorul propune o examinare critică a implicațiilor epistemologice și ontologice ale ideii că limbajul este un fenomen natural, comparabil cu alte funcții biologice ale organismului uman, contestându-i în același timp unicitatea, specificitatea, fiind atribuit adesea doar speciei umane.

Biolingvistica: delimitări conceptuale și fundament epistemologic

Un merit al lucrării constă în clarificarea conceptuală nu numai a termenului *biolingvistică*, dar și a unor construcții de jargon mai puțin cunoscute cititorului nespecializat, precum *metilarea*, *demetilarea* și *remetilarea* ADNului, *modificările posttranslaționale ale histonelor*, *celule terminale primordiale*, *exprimare monoalelică*, *stohasticitatea inactivității cromozomului X* etc. Mai mult decât atât, autorul propune, cu argumente solide, denumiri precum *complex audioarticular (CCA)* în loc de *bază de articulație* sau *bază articulatorie* (a se vedea și p. 444 și 643). Din perspectiva lui Gafton, biolingvistica nu trebuie înțeleasă ca o simplă aplicare a biologiei la studiul limbii, ci ca o perspectivă care tratează limbajul drept obiect natural, susceptibil de investigare prin metodele științelor naturii. În acest sens, autorul distinge între limbaj ca facultate (capacitate cognitivă înăscută) și limbă ca sistem istoric concret și include reflecții asupra naturii

umane, evoluției și condiției biologice a speciei. Pentru Gafton, limbajul nu este un simplu instrument convențional de comunicare, ci expresia unei organizări interne specifice creierului uman, cartea de față evidențiind complexitatea sistemelor biologice și constituirea, apoi funcționarea genomului. Din acest punct de vedere, volumul se poziționează împotriva relativismului cultural radical, dar și împotriva empirismului strict, care reduce achiziția limbajului la mecanisme asociative. În opinia autorului, selecția naturală și ereditatea sunt moduri de transmitere și prelucrare/ perfecționare a informației de la generații la generații, și nu simple mecanisme de supraviețuire.

Autorul evită atât biologismul simplificator, cât și negarea oricărei structuri preexistente. Limbajul este conceput ca rezultat al unei predispoziții naturale care face posibilă achiziția rapidă și sistematică a unei limbi, fenomen dificil de explicat exclusiv prin experiență. În acest punct, volumul dialoghează implicit cu lucrările lui Eric Lenneberg¹, care a argumentat existența unei baze biologice a limbajului și a unei perioade critice pentru achiziția acestuia, dar cartea poate fi pusă în relație cu o serie de alte lucrări de referință². Gafton integrează asemenea perspective fără a transforma argumentul biologic într-un determinism rigid. Un merit al cărții este că pune, de la bun început, fundamentele unei reflecții asupra planurilor ontologic (într-un excepțional capitol dedicat sistematicității materiei) și cognitiv, explicând că evoluția speciei nu este un simplu proces biologic (în capitolele despre genetică, organizarea și funcționarea genelor și epigenetică).

Limbaj, creier și evoluție

O secțiune substanțială a volumului este consacrată relației dintre limbaj și structura biologică a omului. Limbajul este tratat ca funcție emergentă a organizării cerebrale, ceea ce implică o continuitate metodologică între lingvistică și neuroștiințe. Fără a cădea în reducționism neurobiologic, autorul afirmă că orice teorie coerentă a limbajului trebuie să țină seama de datele oferite de studiul creierului. Autorul abordează aspecte de neurobiologie și genetică, precizând că limbajul nu este doar un instrument de comunicare, ci o capacitate cognitivă profund ancorată în organizarea biologică a omului. Limbajul este tratat ca o funcție emergentă a unei structuri biologice complexe, dar și ca rezultat al evoluției. Gafton examinează ipotezele privind apariția limbajului, distincția dintre comunicare și limbaj, precum și diferențele

1. Eric H. Lenneberg, *Biological Foundations of Language* (Wiley, 1967).

2. Vezi Anna Maria Di Sciullo, Anna Maria și Cedric Boeckx (eds.) *The Biolinguistic Enterprise: New Perspectives on the Evolution and Nature of the Human Language Faculty* (Oxford University Press, 2011).

esențiale dintre sistemele de semnalizare animală și limbajul uman. În acest sens, se subliniază unicitatea limbajului uman prin recursivitate, creativitate și capacitatea de a genera un număr infinit de enunțuri dintr-un set finit de mijloace.

În această privință, se reia dezbaterea privind specificitatea limbajului uman în raport cu sistemele de comunicare animală. Gafton accentuează diferențele structurale fundamentale: recursivitatea, capacitatea generativă și creativitatea nelimitată. Aceste trăsături sunt considerate indicii ale unei organizări cognitive distincte, care nu poate fi explicată prin simpla amplificare a unor mecanisme prezente la alte specii.

Problema evoluției limbajului este abordată cu prudență teoretică. Autorul respinge atât scenariile speculative excesive, cât și ideea că limbajul ar fi rezultatul unei acumulări graduale de sisteme comunicative preexistente. În consonanță cu unele ipoteze actuale, se sugerează că apariția facultății limbajului ar putea fi legată de o reorganizare cognitivă semnificativă, mai degrabă decât de o simplă adaptare incrementală. Variabilitatea, explică Gafton, nu este un rezultat al zgomolului de dezvoltare, ci este o trăsătură inerentă a expresiei genetice (p. 227). Sursele acesteia au origini distincte (genetică și de dezvoltare), iar impactul lor asupra schimbărilor evolutive poate fi diferit, în special dacă ținem seama de faptul că la acești factori se adaugă factorii antenatal și maternal, arătând nu doar complexitatea unui proces și fenomen, ci și dificultatea de a le separa pentru a afla care anume este sursa și acțiunea care generează un anumit efect (p. 227).

În fine, pornind de la opinia lui J. Maynard-Smith, cum că genetica se referă la depozitarea informației, iar gestionarea acesteia este o activitate epigenetică, Gafton consideră că nu putem admite că genetica se referă exclusiv la ereditate și nici că ereditatea funcționează exclusiv prin genetică, cu alte cuvinte, genetica și ereditatea se suprapun parțial, dar nu se identifică (p. 265–266, a se vedea și p. 493–497).

În concluzie, la baza evoluției se află un proces de selecție generalizat la mai multe niveluri (p. 289) și, deși nivelurile atinse tind să se perpetueze, organismele fac acest lucru în vederea menținerii condițiilor care au dus la un astfel de parcurs și la rezultatele lor, nu doar în virtutea funcționării unui sistem care s-a specializat în această direcție (p. 291). Așadar, nu doar materia vie este supusă modificărilor al căror efect optim este evoluția, ci inclusiv mediul și însăși evoluția au dobândit calitatea de a evolua (putând vorbi, așadar, despre o evoluție a evoluției), întregul proces al evoluției având ca efect optimizarea viului (p. 297). Pe de altă parte, este important de precizat că nu genotipurile se moștenesc, ci doar genele (p. 299) și totul depinde de acțiunea

factorilor genetic, epigenetic, de mediu, iar apoi social (p. 319).

Variabilitatea organismelor constituie modalități, procese și rezultate prin care se răspunde adaptativ astfel încât indivizii să poată obține echilibrele benefice în relația cu mediul (p. 321), iar comunicarea este un atribut fundamental al materiei vii, concretizată în diverse modalități, urmare a faptului că materia vie suferă acțiunile mediului, astfel dobândind capacitatea de a funcționa ca parte interacțională a unui mediu existențial concret și dinamic (p. 344). Așadar, comunicarea constituie un răspuns conform cu nevoile și capacitățile organismului acomodat la solicitările de mediu, devenind, și pe această cale, eficient. Mesaje au variat și s-au diversificat, trecând de la cele chimico-electrice, mecanice, anatomice și fiziologice la cele care folosesc semnale, iar apoi la cele caracteristice comunicării intenționale (p. 344, a se vedea și p. 641–642). Prin această analiză, volumul se înscrie în dezbaterile mai ample privind statutul limbajului ca adaptare sau ca exaptare (procesul prin care organismul adaugă unei structuri o altă funcție decât cea inițială sau precedentă), insistând asupra necesității unei fundamentări biologice riguroase (p. 245).

Natură și cultură

Unul dintre cele mai consistente capitole ale cărții este dedicat raportului dintre natură și cultură, opoziția strictă între cele două dimensiuni fiind prezentată ca artificială. Cultura nu anulează natura, ci o presupune; limbajul, ca facultate naturală, este condiția de posibilitate a culturii. Recunoscând echilibrul dintre determinismul biologic și dimensiunea culturală a limbajului, cu accent pus pe fundamentul biologic, autorul nu descrie limbajul ca un simplu reflex genetic. Dimpotrivă, limbajul este insistent și argumentat prezentat ca rezultat al interacțiunii dintre predispoziția biologică și mediu.

Această poziție evită două extreme: pe de o parte, naturalismul reductiv, care ar transforma limbajul într-un simplu reflex biologic, pe de altă parte, constructivismul radical, care ar vedea în limbaj exclusiv un produs al convenției sociale. Autorul argumentează că limbile istorice sunt rezultate ale interacțiunii dintre predispoziția biologică și mediu, dar această interacțiune nu ar fi posibilă fără existența unei structuri cognitive prealabile. Prin această sinteză, Gafton propune o antropologie implicită: omul este o ființă naturală capabilă de cultură tocmai datorită structurii sale biologice. Limbajul devine astfel expresia privilegiată a acestei condiții.

După o trecere în revistă a principalelor premize ale apariției limbajului uman, autorul discută poligeneza limbajului și descrie în detaliu premisele biosociale, pornind de la bipedalitate/ eliberarea

membrelor anterioare, coborârea laringelui și până la sistemul neural și modelatorul genetic. Gafton aduce în discuție și aspecte care țin de identificarea și analizarea genei FOXP2, neuronii-oglină, ganglionii bazali sau mentalizarea și călătoriile mentale în timp. Interesante puncte de vedere întâlnim și în pasajele în care autorul discută pe baza învățării și tradiției, a bilingvismului în general și bilingvismului secvențial și bilingvismului simultan, în special. Dând exemplul unor specii de păsări, Gafton precizează și că oamenii nu numai că nu sunt singurele animale care comunică prin orice mijloc posibil, ci și că nici măcar nu sunt singurele vietăți care dețin limbaj vocal-articulat, cu baze genetice, neurale și folosind organe specializate în cadre comunitare ca un comportament biosocial care poate cunoaște variații (p. 621–639).

Metodă și stil argumentativ

Volumul este organizat coerent, urmărind un traseu argumentativ clar: de la definirea limbajului ca fenomen natural, la explorarea fundamentelor biologice ale acestuia și la implicațiile pentru înțelegerea evoluției și funcționării sale. Fiecare capitol are (mai multe) motto-uri și o foarte bine venită scurtă descriere a conținutului.

Stilistic, *Biolingvistica* se dovedește a fi o lucrare densă, conceptual riguroasă, adresată în primul rând cititorului familiarizat cu terminologia lingvistică, dar și cu aceea specifică geneticii. Autorul utilizează discursul inconfundabil cu care ne-a obișnuit în numeroasele studii anterioare, argumentația fiind susținută prin numeroase referințe teoretice și printr-o analiză atentă a conceptelor, pe care le explică minuțios pentru a le face accesibile și publicului mai puțin avizat (dar care necesită, totuși, un bagaj consistent de cunoștințe din sfera științelor umaniste). Deși lectura poate părea dificilă, demersul surprinde prin claritatea logică. Gafton nu se limitează la expunerea unor teorii, ci le discută critic, evidențiind limitele și implicațiile fiecăreia. Această atitudine reflexivă conferă lucrării profunzime și consistență și invită cititorul la reflecție și gândire critică. Incontestabil, cartea presupune un efort de atenție și intelectual considerabil din partea cititorului. Nu avem a face cu o lucrare introductivă, popularizatoare, ci una de analiză și reflecție teoretică. Dar, cum spuneam, tocmai această exigență constituie, în același timp, o considerabilă calitate a sa.

Din punct de vedere metodologic, volumul se caracterizează, cum spuneam, prin rigoare conceptuală și coerență argumentativă, având la bază o bibliografie impresionantă. Autorul operează cu distincții fine, examinează critic poziții divergente și lansează doar afirmații fundamentate. Obiectivul cărții nu constă în prezentarea unor date

experimentale, ci în articularea unui cadru teoretic coerent, ceea ce ne conduce spre următorul punct.

Contribuții și relevanță pentru spațiul academic românesc

Gafton oferă o perspectivă unitară, integrând interdisciplinar date și concepte din lingvistică, biologie/genetică și științe cognitive, clarificând cu acribie concepte pe care le analizează critic, situând biolingvistica într-o tradiție intelectuală amplă. Cartea reprezintă una dintre puținele contribuții sistematice la biolingvistică în limba română, adaptată și discutată în context românesc, și prima sub această formă. Literatura autohtonă de specialitate a privilegiat, în mod tradițional, filologia istorică, structuralismul sau studiile descriptive. Integrarea sistematică a biologiei și a științelor cognitive în reflecția asupra limbajului a fost relativ rară. Prin acest volum, Gafton oferă un model de dialog interdisciplinar și introduce în dezbaterile românească probleme centrale ale lingvisticii actuale: natura facultății limbajului, raportul dintre înăscut și dobândit, evoluția cognitivă a speciei umane. Importanța volumului constă nu doar în tezele sale, ci și în deschiderea pe care o creează pentru cercetări ulterioare, care sigur că nu vor întârzia să apară.

Concluzii

Volumul reprezintă o intervenție teoretică solidă, care reafirmă necesitatea fundamentării biologice a lingvisticii. Prin densitate conceptuală și rigoare argumentativă, lucrarea se adresează în special cercetătorilor, doctoranzilor și studenților care dispun de serioase fundamente științifice, constituind un reper important în reflecția asupra naturii limbajului.

Cartea reușește să depășească opozițiile simplificatoare dintre natură și cultură, dintre biologie și istorie, oferind o perspectivă integratoare asupra facultății limbajului, reafirmând ideea că limbajul trebuie înțeles ca parte integrantă a naturii biologice a omului, integrată în mediul constant schimbător, fără a ignora dimensiunea sa culturală și istorică. Firul roșu al acestei cărți constă în argumentarea faptului că organele audioarticulatorie și sistemul neural care le deservește apar ca urmare a unui complex de acțiuni genetice și epigenetice și sunt constrânse de acțiunile mediului concret, ca urmare a acțiunilor stimulilor interni și externi și în limitele individuale, dobândite filogenetic. Întreg complexul audioarticulator poate fi schimbat ca urmare a unor modificări esențiale, iar bilingvismul nu poate fi considerat mai mult decât deschizător al posibilității de schimbare, deoarece nu constituie o trecere de la un CCA la altul și nici o stare de coexistență a

două CCA, ceea ce ar contrazice biologia (p. 676).

Prin rigoare, claritate conceptuală și deschidere interdisciplinară, volumul contribuie semnificativ la dezbaterile privind originea, natura și funcționarea limbajului și nu va putea lipsi de pe masa de lucru și din bibliografia oricărui studiu serios de analiză a limbii/ limbilor (naturale) și/ sau limbajului. Este o carte care invită la reflecție asupra faptului că a folosi și produce limbaj, respectiv a vorbi, nu este doar un act cultural, ci expresia unei structuri profunde, întipărite în biologia noastră. Volumul este recomandat doctoranzilor și cercetătorilor din domeniul lingvisticii și științelor cognitive în general, dar și tuturor celor interesați de o trăsătură fundamentală a speciei/condiției umane: limbajul.

References

- Boeckx, Cedric. "Biolinguistics: Forays into Human Cognitive Biology." *Journal of Anthropological Sciences*, no. 91 (2013): 63–89.
- Chomsky, Noam. *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press, 1965.
- Di Sciullo, Anna Maria, and Cedric Boeckx, eds. *The Biolinguistic Enterprise: New Perspectives on the Evolution and Nature of the Human Language Faculty*. Oxford University Press, 2011.
- Givón, Talmy. *Bio-Linguistics: The Santa Barbara Lectures*. John Benjamins, 2002.
- Jenkins, Lyle. *Biolinguistics: Exploring the Biology of Language*. Cambridge University Press, 2000.
- Lenneberg, Eric H. *Biological Foundations of Language*. Wiley, 1967.
- Lieberman, Philip. *Toward an Evolutionary Biology of Language*. Harvard University Press, 2006.
- Stroik, Thomas S., and Michael T. Putnam. "The Biolinguistic Turn." In *The Structural Design of Language*, edited by Thomas S. Stroik and Michael T. Putnam. Cambridge University Press, 2013.